

Ne-závislá spojení

Petr Pola

Festival nového divadla Malá inventura uspořádal na konci února 2022 ve spolupráci s Činohrou Národního divadla první díl putovní diskuze Ne-závislá spojení. Tématem bylo hledání vzájemných průniků, možné spolupráce, odstiňování různých rolí, které v oblasti současného scénického umění hraje tzv. nezávislá scéna a velké stabilní organizace typu Národního divadla.

(23. 2. 2022; zkušebna Činohry Národního divadla v Praze)

Složení panelistek a panelistů diskuze bylo pro pořadatele festivalu i většinu přizvaných profesionálů z nezávislé scény spíše netypické. Za hostitelskou instituci jsme přivítali šéfdramaturgyni Činohry Národního divadla Martu Ljubkovou, dále vystoupila dramaturgyně Národního divadla Brno a festivalu Divadelní svět Brno Barbora Gregorová a dramaturg Národního divadla Moravskoslezského Norbert Závodský. Diskuze se konala na netypickém místě, totiž v krásně zrekonstruované podkrovní zkušebně v rámci komplexu budov Anenského kláštera. Všichni přítomní se naladili na poklidný řád tohoto místa situovaného v centru historické Prahy, nechali se na chvíli prostoupit geniem loci i atmosférou zkoušek, které zde den po dni probíhají. Zasnění však netrvalo příliš dlouho, nanejvýš po dobu zahajujícího příspěvku, který vám zde dáváme ke čtení. A protože vždy existuje i nějaké „do třetice“, nebude tomu jinak ani zde. Tím třetím netypickým partnerem jste pro nás vy, milí čtenáři. Pohodlně se usadte do svého oblíbeného ušáku a nechte se na chvíli svést mimo stěny krásných historických budov Národního divadla vstříc Ne-závislým spojení a možná ještě dál...

Východiskem byla úvaha o polarizaci, kterou můžeme sledovat již v uvedení zaměření diskuze, totiž mezi nezávislou scénou a představiteli stabilních institucí. Ze zvyku proti sobě klademe nezávislou scénu a velké instituce, projektovou činnost a souborovou tvorbu, svobodné povolání a zaměstnání, až po řekněme tu nejkošilatější opozici: kamenné scény a alternativu. Uchylování se k protikladům se nabízí samo od sebe, je součástí našeho běžného slovníku i praxe. Existujeme ve světě binárních rozdělení, ať chceme, či nikoli. Jsou součástí naší kulturní výbavy. Jsou naturalizovaná, téměř jako protiklad dne a noci. Jsou takřikajíc sama od sebe srozumitelná.

Každý si pod opozicí kamenné scény versus „jakési“ alternativy něco představí. Tato slova mají své konotace vepsané do slovníků, zakořeněné v žité zkušenosti, se všemi klady i zápory. Když budu laikovi chtít vysvětlit (vždy si představuji někoho z mé rodiny), co to vlastně dělám – přece tu „alternativu“, nezisk, nedejbože experiment –

okamžitě cítím na druhé straně distanci, nejistotu, trochu té „pochtivé nedůvěry“, možná i obavy.

Nechci se ptát, nakolik jsou tyto opozice přirozené, nebo umělé. Nejde nám o akademickou diskuzi, spíš se chceme pragmaticky zaměřit na důsledky této opozice. K čemu nás vede? Jaké přináší problémy a situace? V čem je dobré, že děláme věci tak, jak je děláme ve velkých institucích, a v čem naopak na nezávislé scéně? Jaká je konkrétní praxe?

Poslední položená otázka je možná dokonce i v rámci širší kulturní obce nezajímavá. I když se ptám na praxi, stejně se může zdát, že jde o plané teoretizování, něco k diskuzi, která stejně nic nezmění. Týká se nás ale bezprostředně. Proniká do všech aspektů praxe, kterou žijeme. Například: zaměstnanci ve velkých institucích mají své odbory, existuje zde jasná hierarchie. Naopak na nezávislé scéně je situace křehčí, neexistují pevné struktury, jednotlivci fungují takřkajíc na vlastní pěst. To je rozdíl, který se doslova vpaluje do naší identity.

Plně jsme si to všichni uvědomili během předchozích dvou let. Co můžu dělat, pokud se zhroutí systém, ve kterém existuji? Kam se mám obrátit? Bylo třeba narychlo napravit situaci, kdy nezávislí (nejen) umělci pro stát prostě neexistovali. Teprve skrze tento výpadek se zhmotnily skupiny, o kterých nikdo nic nevěděl. Ukázalo se nejen to, že existují, ale i kolik jich vlastně existuje a jak jsou komplexní. Ukázalo se také, že mají jiné potřeby než ostatní živnostníci (či podnikatelé) i než zaměstnanci, a to i v kultuře. Do té doby to byla otázka nezajímavá nejen pro širší, ale i kulturní veřejnost. Paradoxně je možné říct, že pokud by například nebyla krize způsobená covidem tak radikální a nedotkla se i tzv. kamenných scén, nezajímalo by to vlastně nikoho. Je to pochopitelně spekulace, ale zásadní bylo právě to, že se situace dotkla nás všech. I instituce jako je Národní divadlo byly postižené, zavřené, izolované. Všichni jsme na tom byli stejně mizerně (i když někteří přece jen trochu mizerněji nebo každopádně jinak). A právě proto, že krize byla celospolečenská, ukázalo se, jak jsme všichni propojení a že hranice jsou pouze tam, kam je klademe, respektive, kde jsme zvyklí je vidět. Ukázalo se, že zde existuje propojení, že existují situace, ve kterých některé hranice přestávají platit, ve kterých už nestojí „nějaká“ oficiální scéna a „nějaká“ nezávislá scéna (čti kamenné scény a alternativa) jen vedle sebe, ale společně.

Věci dostaly překotný spád. Otázka, kam patřím, dostala novou podobu.

Uvědomili jsme si, že v některých ohledech stojíme proti sobě, v některých ohledech jsme spolu. Neexistuje prosté buď, a nebo. Ale jak moc jsou přístupné světy, do kterých si myslíme, že patříme? A ještě jednou: v čem je dobré, že děláme věci tak, jak je děláme ve velkých institucích, a v čem na nezávislé scéně?

Takové situace velkého propojení jsou pochopitelně jen výjimečné a časově ohraničené. Přestože v určitý okamžik zavládne jakási všeobecná solidarita a všichni

jsme na tom stejně (špatně), neznamená to, že od tohoto okamžiku žádné hranice neexistují nebo nemají existovat. Ta zkušenost ale přináší potřebu kontaktu, možnosti budovat spojení, nahlížet věci z nové širší perspektivy.

A to mě přivádí zpět k binaritám, k polarizaci, jak se dnes říká, a k uvědomění si, že je s nimi potřeba pracovat obezřetně. Před tím, než začneme chtít věci měnit, je dobré si uvědomit svou roli, ale také své limity.

Národní divadlo má mnohem větší vztah k tradici, otázky, které si klade, mohou být jiné než ty, které si klade nezávislá scéna. Jeho schopnost zasáhnout do kulturního dění je masivnější, ale stojí proti němu i masivnější očekávání (kterému se někdy nepěkně říká „závazek“). Jakési: dělejte špičkové umění, ale ať to moc nebolí, ať to moc nestojí, nešokujte příliš, ať je to i pro babičky, autobusy z venkova, myslete na širokou diváckou obec (i když to může v podstatě znamenat cokoli, protože neměl by si i „obyčejný člověk“ přijít na své?). Toto vše se mi pojí s pojmem „národní“. Taková instituce má nad sebou svého zřizovatele (nebo nad ní minimálně bdí onen národ), který očekává, že bude plnit představu spojenou s pojmem „národní“. Národní kontext je pro tento typ instituce možná příznačnější než dříve zmíněná tradice. Nakolik je ale pojem „národní“ v rozporu s tím, jak se dnes uvažuje o umění, které asociujeme spíše s jiným pojmem, a to kosmopolitní?

Každá velká instituce stojí uprostřed těchto rozporů, a čím je větší, tím na sebe poutá více očekávání, více legislativy, kterou je „to“ třeba ošetřit. Je na místě pro tyto instituce žádat více svobody? Stejně svobody, kterou si spojujeme s nezávislou scénou? Nebo stačí otevřít jejich tzv. hierarchickou strukturu?

V každém případě je třeba vzít v úvahu, že tyto instituce jsou, jak se někdy říká „heavy“. Je to těžká váha, pro kterou není řešením ji redukovat, protože potom by prostě spadla do jiné váhové kategorie, ale naopak: snažit se tuto váhu plně využít, správně uvést do pohybu a tedy, v našem kontextu, umět lépe reagovat na změny. Neškrtnat změnu ze svého slovníku.

Naopak nezávislá scéna je často spojovaná právě se svobodou a experimentem. Již dopředu se očekává, že umělci fungují na vlastní pěst (rozuměj „svobodně“) a že si tato svoboda někde musí vybrat svou daň. Všichni známe ono krédo 19. století o hladovějším umělci. S tím se pochopitelně pojí spousta nedorozumění a zažitých představ, které neodpovídají dnešní době.

Během posledních dvou let bylo třeba vybojovat mnoho bitev proti ztotožňování tzv. nezávislé kultury s dobrovolnou činností. Ekonomický diskurz je zde neúprosný – pracujeme, a pak se bavíme. Jsme zaměstnaní a potom někde nějak trávíme volný čas. Další boje se vedou o to, zda kulturní prostor a zejména umění ctí a zda by mělo ctít hierarchii diktovanou logikou výkonu. Tedy že výsledek je koneckonců to, na čem (pouze) záleží.

Mnohem obtížnější je totiž mluvit o tom, co nemá jednoduchý výstup, co kultivuje, existuje v procesu a vede k proměně. Univerzity a vědecké akademie obec nejen vzdělávají, ale i vychovávají, proměňují rámce uvažování, spoluutvářejí naši identitu. Velké divadelní instituce mají tuto roli také a mohou v tomto ohledu učinit velký kus práce. Jak jsme v minulých dvou letech viděli, leží jim to na srdci, alespoň některým. Každopádně je zásadní ptát se, co je skutečně potřebné a účelné podle oblasti, ve které působím. Těžká váha se přeci nemusí spokojit s těžkopádností a stejně tak ten, kdo experimentuje, není jen efemérní neměřitelnou entitou bez jakékoli váhy, která když zmizí, nikdo to nepostřehne.

A to je možná i jeden z rysů polarizace a binárního uspořádání: nechává vyniknout svým vlastním protikladům. Například protiklad viděný ze strany velké instituce vypadá zcela jinak než protiklad viděný ze strany nezávislé scény. A tyto protiklady je třeba si stále vyjasňovat, stále je vyjednávat. Důležité je vést dialog a neživit falešné protiklady. Jeden příklad na závěr: nezávislou scénou se šíří potřeba „přiblížit se“ institucionálnímu provozu. Stabilizovat se, zajistit si prostředí, které bude méně nejisté. Tento problém se někteří snaží vyřešit formou zaměstnaneckých úvazků. Je zjevné, proč tak činí, ale můžeme diskutovat o tom, zda volí nejvhodnější nástroj. Je třeba se ptát, zda právě to nyní potřebujeme nejvíce. Potřebujeme mít „nezávislé“ soubory se zaměstnaneckými poměry? Řadu nezávislých divadelních, tanečních, cirkusových miniinstitucí se svými malými hierarchiemi. Jak to změní situaci? Neexistují jiná řešení, která by respektovala roli, jež nezávislá scéna ve společnosti i vůči svým členům hraje, a přesto poskytovala jistou míru stability? Vše by usnadnilo, kdyby existoval systém, který by umělcům a dalším pracovníkům zajišťoval důstojnou existenci, aniž by na ně přenášel nevýhody zaměstnaneckého poměru. Že by konečně status umělce?

Povaha našeho problému je velice komplexní, začít ho řešit znamená začít u sebe. Kde je toto „sebe“ po covidu? Zdá se, že dnes zahrnuje i Národní divadlo. Co může taková stabilní instituce udělat pro nezávislé umělce a co už nyní pro nezávislé umělce dělá? Co se může Národní divadlo naučit od nezávislé scény? Otázky, na které můžeme společně začít hledat odpověď...